

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर, महाराष्ट्र

दूरशिक्षण केंद्र

एम. ए. भाग-२ : मराठी

सत्र ३ : अभ्यासपत्रिका क्र. १२.३

सत्र ४ : अभ्यासपत्रिका क्र. १६.३

बोलीअभ्यास

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२०२० पासून)

शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर
दूरशिक्षण केंद्र

बोलीअभ्यास

एम. ए. भाग २ : मराठी

सत्र ३ : अभ्यासपत्रिका क्र. १२.३

सत्र ४ : अभ्यासपत्रिका क्र. १६.३

(शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० पासून)

बोलीअभ्यास

एम.ए.भाग २: मराठी

अभ्यासपत्रिका क्रमांक १२.३ व १६.३
२०१९ पासून होणाऱ्या परीक्षांसाठी

© कुलसचिव, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर (महाराष्ट्र)

प्रथमावृत्ती : २०२०

एम. ए. भाग-२ करिता

सर्व हक्क स्वाधीन. शिवाजी विद्यापीठाच्या परवानगीशिवाय कोणत्याही प्रकाराने नक्कल करता येणार नाही.

प्रती : ५००

प्रकाशक :

डॉ. व्ही. डी. नांदवडेकर

कुलसचिव,

शिवाजी विद्यापीठ,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

मुद्रक :

श्री. वी. पी. पाटील

अधीक्षक,

शिवाजी विद्यापीठ मुद्रणालय,

कोल्हापूर : ४१६ ००४

ISBN- 978-93-89327-86-1

★ दूरशिक्षण केंद्र आणि शिवाजी विद्यापीठ याबद्दलची माहिती पुढील पत्त्यावर मिळू शकेल.
शिवाजी विद्यापीठ, विद्यानगर, कोल्हापूर-४१६ ००४. (भारत)

अभ्यास घटकांचे लेखक

लेखक	घटक क्रमांक आणि शीर्षक
सत्र तिसरे : अभ्यासपत्रिका क्रमांक १२.३ : बोलीअभ्यास	
प्रा. डॉ. शिवाजी पाटील आर्ट्स, कॉमर्स अँड सायन्स कॉलेज, कोवाड	१. भाषा, बोली आणि समाज
डॉ. मोहन लोंढे पी.व्ही.पी. महाविद्यालय, कवठेमहांकाळ	२. बोली : स्वरूप, वैशिष्ट्ये
प्रा. गुंडोपंत पाटील न्यू कॉलेज, कोल्हापूर	३. बोलीभाषांची निर्मिती
डॉ. प्रकाश दुकळे देशभक्त आमंदराव बळवंतराव नाईक महाविद्यालय, चिखली, ता. शिराळा, जि. सांगली	४. बोलीअभ्यासाचे महत्त्व
सत्र चौथे : अभ्यासपत्रिका क्रमांक १६.३ : बोली अभ्यास	
डॉ. युवराज देवाळे कर्मवीर हिंगे महाविद्यालय, गारगोटी	१. बोली : संरचनाविचार
डॉ. निता दीपक भिसे-ढावरे सहायक प्राध्यापक, दूरशिक्षण केंद्र, शिवाजी विद्यापीठ, कोल्हापूर	२. बोलीअभ्यास : समाजभाषावैज्ञानिक दृष्टिकोन
डॉ. आनंद बड्ढाळ आजरा महाविद्यालय, आजरा	३. बोली : इतिहास आणि भूगोल
डॉ. एकनाथ आळवेकर दत्ताजीराव कदम आर्ट्स, सायन्स अँड कॉमर्स कॉलेज, इचलकरंजी	४. क्षेत्रीय अभ्यास : कोल्हापुरी बोली

■ संपादक ■

डॉ. नीलेश शेळके
डॉ. घाळी कॉलेज, गडहिंग्लज

डॉ. अनंता कस्तुरे
श्रीमती मीनलबेन महेता कॉलेज, पाचगणी

क्षेत्रीय अभ्यास : कोल्हापुरी बोली

४.१ उद्दिष्टे

- विद्यार्थी मित्रांनो, या घटकाचा अभ्यास केल्यानंतर आपल्याला;
- * क्षेत्रीय अभ्यास पद्धती समजावून घेता येईल.
- * कोल्हापुरी बोलीचा भाषिक प्रदेश कोणता याबद्दल जाणून घेता येईल.
- * कोल्हापुरी बोलीची क्षेत्रीय पाहणी करून त्या बोलीचे वेगळेपण कोणते हे समजावून घेता येईल.
- * बोलीचे संकलन आणि विश्लेषण कोणकोणत्या प्रकारे करता येईल हे जाणून घेता येईल.

४.२ प्रास्ताविक :

‘बोलली जाणे’ ही कोणत्याही भाषेची पहिली आणि प्रधान अट असते. ‘बोली’ म्हणजे एखाद्या व्यापक भाषिक परिसरातील प्रादेशिक भाषा या अर्थाने ‘बोली’ ही संज्ञा वापरली जाते. ‘सामान्यतः ज्या भाषाभेदांना लेखनपरंपरा नाही व जे आपल्या अस्तित्वात केवळ मौखिक परंपरेवर अवलंबून असतात अशा भाषाभेदांना बोली (Dialect) अशी संज्ञा आहे’ अशी बोलीची व्याख्या सु. बा. कुलकर्णी यांनी केली आहे. (पृ.७१, भाषा व साहित्य : संशोधन-संपादक डॉ. वसंत जोशी)

प्रमाणभाषेच्या अनेक बोली असतात तसेच कमी अधिक प्रमाणात प्रत्येक स्थानीय बोलीही तिच्या तिच्या भागात वापरात असतात. त्या स्थानीय बोलीतच त्या परिसरातल्या लोकांचा भाषिक व्यवहार चालतो. त्या बोलीशी त्यांचे अंतरंग जोडलेले असते. त्या समाजातील व्यक्तीने हुंकार जरी टाकला तरी तो त्या बोलीचाच भाग असतो. त्याला एक अर्थ प्राप्त झालेला असतो.

बोलीची व्याख्या करताना विजया चिटणीस-माडगूळकर म्हणतात, “बोली म्हणजे परभाषकांना जवळजवळ पूर्णपणे कमी अधिक प्रमाणात सारख्या वाटणाऱ्या तर तद्भाषकांना पूर्णपणे एकरूप वाटणाऱ्या व्यक्तीभाषकांचा समूह होय.” (पृ.१९७, आधुनिक भाषाविज्ञान) बोली म्हणजे एका निश्चित भूभागात बोलले जाणारे भाषेचे स्वरूप होय. उच्चारण, व्याकरण, म्हणी, वाक्प्रचार याबाबत बोलीला स्वतंत्र अस्तित्त्व असते. ग्रामीण कथा, कांदबरीचा सगळा जिवंतपणा तिच्या बोलीवर आधारित असतो. साठोत्तरी मराठी साहित्यात प्रमाणभाषेबरोबर बोलीचा वापर होऊ लागला. साहित्यातील जीवनदर्शनाच्या सखोलतेचे मूल्यमापन करताना बोलीच्या वापराची अर्थपूर्णता विचारात घेता येते. बोलीमधील सूक्ष्म असे प्रादेशिक भेद आणि हेल या गोष्टी अभ्यासाअंती ध्यानात येतात. बोलीचा त्या त्या समूहाचा सामाईक वारसा ठरतो म्हणूनच बोलीच्या अभ्यासाचे महत्त्व विशद करताना डॉ. निलिमा गुंडी म्हणतात, “बोलीच्या अभ्यासातून आपणास आपली भाषा आणि संस्कृती यांच्या प्रवाहीपणाचा अनुभव येतो.” (पृ. ३९, भाषाप्रकाश)

मराठी या नावाखाली येणाऱ्या व त्यांच्या प्रादेशिक नावावरून ओळखल्या जाणाऱ्या वऱ्हाडी, खानदेशी, देशी, कोकणी या सर्वमान्य बोली आहेत. याशिवाय कोल्हापुरी, पुणेरी, चंदगडी, मराठवाडी, सातारी या सुद्धा मराठीच्या बोलीभाषा म्हणता येतील. कोल्हापुरी, पुणेरी, सातारी या भेदांना आपण बोलींचे स्थानिक भेद म्हणतो. क्षेत्रभेदानुसार बोलीची वेगवेगळी रूपे आहेत, कोल्हापूर क्षेत्राशी मर्यादित त्यामुळे 'कोल्हापुरी बोली'. एकाच प्रदेशात बोलली जाणारी मूळ बोली काळाच्या ओघात त्या प्रदेशाच्या वेगवेगळ्या भागात वेगवेगळ्या प्रकारे बदलते आणि तिच्यातून एकमेकांशी नाते असणाऱ्या पण वेगवेगळ्या अशा नव्या बोली निर्माण होतात. त्या बोली त्यांच्या त्यांच्या भागांच्या नावानी ओळखल्या जातात.

साहित्यकृतीतून व्यक्ती आणि समाजमन यांची बोलीशी जुळलेली नाळ लक्षात येते. लेखक ज्या परिसरात राहतो. त्या परिसरातील बोली लेखकाला चिकटलेली असते. त्यामुळेच लेखकाला बोलीच्या वापरातून आपले अनुभव अधिक परिणामकारकतेने मांडता येतात. बोली ही त्या खेड्यातील संस्कृतीचे दर्शन घडविते. कोल्हापूर परिसरातील महत्त्वाच्या ग्रामीण साहित्यिकांमधील आनंद यादव, शंकर पाटील, चंद्रकुमार नलगे, राजन गवस, मोहन पाटील, कृष्णात खोत, किरण गुरव यांनी कोल्हापुरी बोलीचा आपल्या कलाकृतींमधून वापर केला आहे. त्या त्या परिसरातील कोल्हापुरी बोलीचे वेगळेपण त्यांच्या कलाकृतीतून दिसून येते.

४.३ क्षेत्रीय अभ्यास पद्धती :-

भाषा ही एक सामाजिक संस्था असून भाषेचा अभ्यास करताना सामाजिक शास्त्रांशी निगडित असणाऱ्या क्षेत्रीय अभ्यास पद्धतीचा वापर करणे भाग पडते. सामाजिक शास्त्रांच्या संशोधन क्षेत्रातील ही एक नवी दिशा व आधुनिक प्रवृत्ती आहे. ग्रीयरसन ह्या भाषाशास्त्रज्ञाने भारतीय भाषांची अशीच पाहणी (लिंग्विस्टिक सर्व्हे) केलेली आहे. क्षेत्रीय अभ्यास पद्धतीनुसार भाषेचा अभ्यास करताना भाषेचे क्षेत्र समाज, जात, व्यवसाय याप्रकारे मर्यादित करून त्यांच्या मौखिक किंवा लिखित भाषारूपांची पाहणी व नोंद करणे, प्रायोगिक पाहणी करणे या दृष्टीने क्षेत्रीय भाषा सर्वेक्षण हा उत्तम मार्ग असल्याचे ध्यानात येते.

क्षेत्रीय अभ्यास म्हणजे विशिष्ट क्षेत्राची निवड करून त्या क्षेत्राचा अभ्यास करणे होय. ज्या क्षेत्रात अभ्यासक जाणार असेल त्या क्षेत्रासंबंधी म्हणजे त्या प्रदेशाचा इतिहास, व्यवसाय, चालीरिती, शिक्षण, धार्मिक, आर्थिक बाबीसंबंधी माहिती एखाद्या प्रकाशित ग्रंथावरून किंवा प्रत्यक्ष एखाद्या व्यक्तीकडून मिळणे अपेक्षित असते. क्षेत्रीय कामासाठी कोण कसे उपयोगी पडू शकतील हे जाणायला हवे. दूरदर्शन, आकाशवाणी, माहितीपट इत्यादी द्वारे अभ्यासकाला माहिती मिळवावी लागते.

एखाद्या बोलीचा क्षेत्रीय अभ्यास करताना त्या संशोधकास क्षेत्रकर्मातील (Field Work) कुशलतेवर अवलंबून रहावे लागते. बोलीच्या संशोधकास क्षेत्रकर्माच्या पद्धतीचे व तंत्राचे सखोल ज्ञान असणे आवश्यक असते. कित्येकदा संशोधक हा स्वतःच अभ्यासविषय झालेल्या बोलीचा भाषक असतो. संशोधनाखाली प्रत्यक्ष भाषिक समाजात राहून साहित्य संकलन करावे लागते.

बोलीच्या संशोधकाने क्षेत्रकर्माला (Field Work) किती महत्त्व द्यायला हवे यासंबंधी सु.बा.कुलकर्णी म्हणतात, "भाषासंशोधक हा केवळ टेबल पंडित असून भागत नाही; तो उत्कृष्ट क्षेत्रान्वेषकही असावा

लागतो." (पृ. ७६, भाषा व साहित्य : संशोधन, संपा. डॉ. वसंत जोशी) संशोधकाची भूमिका केवळ अभ्यासकाची असावी. आपल्या संशोधनाची मांडणी त्याने करावी. त्या भाषिक परिसरातील एखादा निवेदक सोबत घेऊन बोलीचा अभ्यास करता येतो पण तो निवेदक भाषिक समाजात सतत राहणारा, भाषिक समाजापासून फार काळ दूर न राहिलेला, परभाषिकांशी कमी संपर्क राखणारा अधिक उपयोगी ठरतो. क्षेत्रीय अभ्यासामध्ये निवेदक किती असावेत यापेक्षा ते कसे असावेत व त्यांच्याकडून उपयुक्त माहिती कशी गोळा करता येईल हा विचार महत्त्वाचा ठरतो.

४.४ कोल्हापुरी बोलीचा भाषिक प्रदेश :-

कोल्हापुरी बोलीच्या भाषिक प्रदेशाचा विचार करताना कोल्हापुरी बोली ज्या क्षेत्रमर्यादित बोलली जाते त्या तालुक्यांचा, गावांचा विचार करावा लागेल. 'कोल्हापुरी बोली' हे नाव कोल्हापूर जिल्ह्याच्या नावावरून पडले आहे. त्यामुळे कोल्हापूर जिल्हा क्षेत्रमर्यादा गृहित धरावी लागते. कोल्हापूर शहर तसेच कोल्हापूर जिल्ह्यातील करवीर, कागल, भूदरगड, राधानगरी, शिरोळ, शाहुवाडी, हातकणंगले, पन्हाळा, गगनबावडा या तालुक्यात बोलली जाणारी बोली ही कोल्हापुरी बोली म्हणून ओळखली जाते. हा कोल्हापुरी बोलीचा क्षेत्रविस्तार आहे.

कोल्हापूर शहरातील शहरी वळणाची कोल्हापुरी बोली ही शहरात राहणाऱ्या लोकांच्या बोलण्यातून जाणवते. कोल्हापूर जिल्ह्यातील वेगवेगळ्या तालुक्यातून नोकरी, व्यवसाय, शिक्षणानिमित्त येणाऱ्या लोकांच्यावरही शहरी वळणाच्या कोल्हापुरी बोलीचा प्रभाव पडलेला आढळतो. तरीही प्रत्येक तालुक्यात कोल्हापुरी बोली बोलली जात असताना काही शब्द त्या तालुक्याची, त्या परिसराची वेगळी ओळख दाखविणारेही असतात.

कोल्हापुरी बोलीला कन्नड आणि कोकणी प्रदेशाच्या सीमा लाभल्यामुळे कानडी आणि कोकणी भाषेचा हेल कोल्हापुरी बोलीत जाणवतो. 'ते आलं', 'ते जेवलं' असे कानडी प्रभावित शब्द आढळतात. एकूणच भौगोलिक विविधतेमुळे कोल्हापुरी बोलीमध्ये वैविध्यता आढळते.

स्त्रियांच्या भाषेत 'येतो', 'जातो', 'करतो', 'आलो' अशा - क्रियापदांचा वापर आढळतो. त्यातून कोल्हापुरी बोलीचे व्याकरण ध्यानात येते.

सुलभीकरणाची रूपेही काही शब्दातून आढळतात. उदाहरणार्थ, शामादा, वसुदा, फळ्वं, 'वडाप' असा नवा शब्द कोल्हापूर परिसरातल्या रिक्षा, टेंपो संस्कृतीने घडविला. वढ, डांबा आणि पळवा अशा तीन शब्दांतून तो बनला आहे. वडाप करणाऱ्या वहानांसाठी डुगडुग, टमटम असे शब्दही वापरले जातात. शिराळा तालुक्याचा पश्चिम भाग तसेच शाहुवाडीच्या उत्तर भागात 'हिकुडं', 'तिकुडं' असे शब्द ऐकायला मिळतात.

४.५ कोल्हापुरी बोलीची क्षेत्रीय पाहणी :-

कोल्हापुरी बोलीची क्षेत्रीय पाहणी या मुद्याचा विचार करताना असे म्हणता येईल की, ही क्षेत्रीय पाहणी त्या त्या तालुका परिसरात प्रत्यक्ष स्थल भेटीतील संवादाच्या आधारे तसेच त्या परिसरातील बोलीने प्रभावित कथा, कांदबरीतील बोली अभ्यासातून करता येते. एकाच प्रदेशातील मूळ बोली काळांतराने बदलते. बोलींनी स्वतःची व्याकरणिक व उच्चारण व्यवस्था असते. बोलीत त्या त्या परिसरानुसार उच्चारण व्यवस्था बदलते.

तिच्या उच्चारात ध्वनीरचनेत भेद आढळतात. एकच वैशिष्ट्यपूर्ण अर्थ व्यक्त करणाऱ्या शब्दांची स्वनिमव्यवस्था वेगवेगळी आहे. त्यामुळे ते शब्द एकाच अर्थाने पण वेगळ्या रूपात येतात. कोल्हापुरी बोलीची क्षेत्रिय पाहणी केल्यानंतर बोलीचे वेगळेपण पुढीलप्रमाणे आढळते.

उदाहरणार्थ: १) बैलगाडी अथवा औत ओढण्यासाठी बैल जुंपताना गळ्यात बांधलेल्या चामडी पट्ट्यांना कोल्हापूर जिल्ह्यातील करवीर, पन्हाळा परिसरात 'सापत्या' तर काही भागात 'जुपण्या' म्हणतात.

२) बैलांना कडधान्य किंवा भूर्डमूगाच्या शेंगेची पेंड खाद्य म्हणून देतात त्याला 'भरडा' आणि 'चंदी' असे वेगवेगळे शब्द वापरतात. आनंद यादव यांच्या 'खळाळ' या कादंबरीतील स्त्रिया कागल परिसरातील कोल्हापुरी बोलीत 'ई' कारान्त क्रियापदाचा वापर करतात. उदाहरणार्थ १) 'लगीच चार-पाच दिसात देती' (पृ. २६, खळाळ), २) 'तुमचं तुम्हाला देऊन टाकती' (पृ. २६, खळाळ)

राजन गवस यांच्या कलाकृतीतील बोलीभाषा सीमाभागातील आहे. त्यामुळे त्यांच्या कथा, कादंबऱ्यांतून कन्नड भाषेचा प्रभाव असलेली बोली आढळते. 'चौडंक' या कादंबरीतील एक स्त्री पात्र म्हणते, " तिला माझ्या सल्यानं करायल्यासा म्हणून कडू लागलं असेल घे' S (पृ. २१) या वाक्यातील शेवटच्या 'घे' या अक्षरावर जोर देण्याची पद्धत ध्यानात येते. 'करायल्यासा' या क्रियापदाचा 'करायला लागलासा' असा प्रमाण भाषेतील विस्तारित उच्चार होतो. 'काय बघालीस'? 'पाण्यात कोण दिसालतं?' (पृ. ७८) अशी संक्षिप्त स्वरूपातील उच्चार पद्धती आढळते.

चंद्रकुमार नलगे यांच्या कथातून शाहुवाडी तालुक्यातील मलकापूर, भेडसगाव तसेच चांदोली धरण, कोकरूड या परिसरातील कोल्हापुरी बोलीचा प्रभाव असलेला दिसतो. धनगर समाज त्याचप्रमाणे अशिक्षित अडाणी वर्गाच्या बोलीचे वेगळेपण पुढील उदाहरणावरून ध्यानात येते. उदाहरणार्थ १) 'माझ्या देवावानी आलास पगा तुमी ! लय आनंद झाला पगा आमास्नी' ! ('राजीनामा' कथा) या वाक्यातील 'पगा म्हणजे 'बघा' असा उच्चार अपेक्षित आहे. इथे 'प' चा 'ब' आणि 'ग' चा 'घ' असा उच्चार बदल झालेला दिसतो.

२) ' म्यो SS म्योSS - पगा वाक्याघोल ' या वाक्यातील 'म्यो' चा 'तो' असा उच्चार आहे.

मोहन पाटील यांच्या 'साखरफेरा' या कादंबरीत शिरोळ, हातकणंगले परिसरातील कोल्हापुरी बोलीचे वेगळेपण आढळते.

उदाहरणार्थ, १) 'मर्दानिशा, कारखान्यावर नोकरंदाराचं सा-सा म्हैण्याच पगार थटल्यात,' (पृ. ७) या वाक्यात 'मर्दा'चे 'मर्दानिशा' तर 'थकला'चे 'थटला' असे रूप बदल झाले आहे

कृष्णात खोत यांच्या कादंबऱ्यांतील बोली पन्हाळा परिसरातील आहे. तिथल्या परिसराच्या बोलीची वैशिष्ट्ये कादंबऱ्यांतून पहायला मिळतात. तिथली उच्चारण व्यवस्था, म्हणी, वाक्प्रचार, प्रथा, परंपरांच्या संदर्भाने येणारे शब्द, संस्कृती, नात्यांची ओळख त्या बोलीतून जाणवते.

उदाहरणार्थ, १) बोलीतील काही वैशिष्ट्यपूर्ण शब्द-

आडदानी - कपडे टाकण्यासाठी बांधलेला बांबू, ईदमान-त्याशिवाय, खर्ची-स्वयंपाकासाठी लागणाऱ्या तांदूळ

पैठ, डाळ, इ. वस्तू, चांदी-घराची भिंत, कडान-मटणाचा रस्सा, व्हाईच-थोडसं,

१) वाक्प्रचार - दवास्न्या तोडणे (बेचैन होणे), मिंध असणे (उपकाराच्या ओझ्याखाली असणे).

किरण गुरव यांच्या कथा, कादंबऱ्यांतून राधानगरी, गारगोटी परिसरातील बोली आढळते. किरण गुरव यांच्या 'श्रीलिपी' या कथासंग्रहातील संवादाची वाक्ये पुढीलप्रमाणे- 'आरं, फ्लॅश मर्दा उलटी जोडली जगू' (पृ.७०), 'मर्दा' शब्दांतून अधिक जवळीकता साधण्याचा भाव आढळतो तसेच प्रसंगानुरूप 'मर्दा' शब्दातून रागावण्याचा भावही व्यक्त होतो. तसेच 'पोचताव' (पोहचतो), येताव (येतो), जाताव (जातो) अशी क्रियापदे वापरली जातात. त्या त्या परिसराची ओळख त्या बोलीतून होत असते. कोल्हापूरी बोलीतील शब्द, म्हणी, वाक्प्रचार यांतून बोलीचे वेगळेपण जाणवते.

कोल्हापूरी बोलीतील शब्द -

आग्रव (आग्रह), यदुळा (यावेळी), आगत (गरज), वाडूळ (वेळ), वैवाट (वहिवाट), माळवं (भाजीपाला), हारा (बांबूपासून बनवलेली अधिक खोलगट टोपली), झमामा (झटपट), चिवा (बांबू), काकत (कडेवर), फोलार (हस्तुवार), इस्वाटा (विश्रांती), झरारा (भरभर), बैदा (अडचण, संकट), ढाळा-(ढापी), ढाकी, (झाडाची चांदी), सराजमा (तयारी), येदूळ पतोर (आतापर्यंत)

कोल्हापूरी बोलीतील वाक्प्रचार -

- १) आचारी का बिचारी होणे - घाबरणे
- २) एका जत्रत देव म्हातारा न होणे - एखादी गोष्ट कमी असेल तर नुकसान न होणे.
- ३) कोळसा ओढणे - नकारार्थी विचार करणे
- ४) खुशीची गाजर खाणे - आनंद होणे
- ५) जीव कूक दम्याला येणे - प्रचंड कष्ट होणे.
- ६) झक मारणे - विनाकारण एखादी गोष्ट करणे
- ७) हालगू मालगू करणे - टाळाटाळ करणे.

कोल्हापूरी बोलीतील म्हणी :

- १) आलुबाचा माल कोलुबाला - एखाद्याची हक्काची गोष्ट दुसऱ्याला मिळणे.
- २) कशात काय नि फाटक्यात पाय - काहीही नसताना उगीच दिमाख दाखविणे
- ३) गावात न्हाई घर नि शेतात न्हाई श्यात- कुठेही अस्तित्व नसणे.
- ४) नाक न्हाई जाग्यावर तोरा बारा बिच्यावर - काहीही नसताना मोठेपणाचा आव आणणे
- ५) माप उठतील नि कोनात बसतील- आगंतुकपणे येऊन एखाद्या गोष्टीवर हक्क सांगणे
- ६) लाव लिजाव टिमकी बजाव - एखाद्या गोष्टीकडे तात्पुरत्या स्वरूपात पहाणे

७) सुंभ जळाला तरी पीळ तसाच - एखाद्याची सवय न जाणे.

* कोल्हापुरी बोली - क्षेत्रीय पाहणी पद्धती

१) प्रश्नावली

२) मुलाखती

३) प्रकाशित साहित्य

४) प्रत्यक्ष सर्वेक्षण

प्रश्नावली -

क्षेत्रीय पाहणी पद्धतीमध्ये प्रश्नावलीला प्रथम स्थान द्यायला हवे. निरनिराळ्या व्यक्तीकडून माहिती मिळविण्याकरिता प्रश्नावली तयार केली जाते. सर्व उत्तरे आल्यानंतर त्यांचे पृथःकरण करून निष्कर्ष काढले जातात. प्रश्नावलीतील प्रश्नांची भाषा सोपी असावी. प्रश्न तयार करताना कोणत्या प्रकारची माहिती आपण मिळविणार आहोत, कोणाकडून माहिती मिळवावयाची आहे या गोष्टी महत्त्वाच्या आहेत.

मुलाखत -

प्रश्नावलीतून उत्तर देणारा हा लिहिता वाचता येणारा असावा लागतो. कित्येक वेळा तो चांगला तज्ञ असतो. पण अल्पशिक्षित किंवा जवळजवळ अशिक्षित अशा लोकांपासून नवी माहिती मुलाखतीच्या द्वारेच मिळविणे शक्य आहे. व्यक्तीचा अनुभव व कल्पना यांची जाणीव पण मुलाखतीच्या मार्गाने अधिक स्पष्टपणे होते. या मार्गाच्या काही मर्यादा पण जाणवतात. हा मार्ग बराच खर्चिक आहे. मुलाखतीसाठी संबंधितांकडे मुद्दाम जावे लागते. त्याशिवाय व्यक्तिगत संबंध येत असल्याने दोन्ही संबंधित व्यक्तींच्या परस्पर संबंधावर, स्वभावावर बरेच अवलंबून असते.

प्रकाशित साहित्य :-

कोल्हापुरी बोलीचा अभ्यास करताना उपलब्ध प्रकाशित साहित्य अत्यंत उपयुक्त ठरणार आहे. साहित्यातून आलेली बोली कोणत्या तालुक्यातील कोणत्या परिसरातील तिचे व्याकरण, स्वनिम व्यवस्था, भौगोलिक सांस्कृतिक वेगळेपण या सर्व गोष्टींचा अभ्यास करण्यासाठी वेगवेगळ्या परिसरातील लेखक व कवींचे साहित्य उपयुक्त ठरते.

४.६ सर्वेक्षण :

सर्वेक्षण (सर्व्हे) किंवा पहाणी ही संशोधनाची एक पद्धती आहे. “ सर्वेक्षण (प्रश्नावली, मुलाखती इ.) साधनाने मिळविलेल्या माहितीचे संघटन, विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करणे म्हणजे संशोधनाची सर्वेक्षण पद्धत होय” (पृ.२५, संशोधनाची क्षेत्रे आणि पद्धती) अशी डॉ. जयश्री पाटणकर यांनी संशोधनाच्या या पद्धतीची व्याख्या मांडली आहे. पहाणी किंवा सर्व्हे पद्धत ही बरीच उपयुक्त असली तरी तिच्या काही मर्यादा मान्य कराव्या लागतात. व्यक्तीगत संशोधनासाठी ही फारशी उपयुक्त नसली तरी एखादे खेडेगाव, विशिष्ट प्रदेश अभ्यासासाठी

७) सुभ जळाला तरी पीळ तसाच - एखाद्याची सवय न जाणे.

* कोल्हापुरी बोली - क्षेत्रीय पाहणी पद्धती

१) प्रश्नावली

२) मुलाखती

३) प्रकाशित साहित्य

४) प्रत्यक्ष सर्वेक्षण

प्रश्नावली -

क्षेत्रीय पाहणी पद्धतीमध्ये प्रश्नावलीला प्रथम स्थान द्यायला हवे. निरनिराळ्या व्यक्तीकडून माहिती मिळविण्याकरिता प्रश्नावली तयार केली जाते. सर्व उत्तरे आल्यानंतर त्यांचे पृथःकरण करून निष्कर्ष काढले जातात. प्रश्नावलीतील प्रश्नांची भाषा सोपी असावी. प्रश्न तयार करताना कोणत्या प्रकारची माहिती आपण मिळविणार आहोत, कोणाकडून माहिती मिळवावयाची आहे या गोष्टी महत्वाच्या आहेत.

मुलाखत -

प्रश्नावलीतून उत्तर देणारा हा लिहिता वाचता येणारा असावा लागतो. कित्येक वेळा तो चांगला तज्ज्ञ असतो. पण अल्पशिक्षित किंवा जवळजवळ अशिक्षित अशा लोकांपासून नवी माहिती मुलाखतीच्या द्वारेच मिळविणे शक्य आहे. व्यक्तीचा अनुभव व कल्पना यांची जाणीव पण मुलाखतीच्या मार्गाने अधिक स्पष्टपणे होते. या मार्गाच्या काही मर्यादा पण जाणवतात. हा मार्ग बराच खर्चिक आहे. मुलाखतीसाठी संबंधितांकडे मुद्दाम जावे लागते. त्याशिवाय व्यक्तिगत संबंध येत असल्याने दोन्ही संबंधित व्यक्तींच्या परस्पर संबंधावर, स्वभावावर बरेच अवलंबून असते.

प्रकाशित साहित्य :-

कोल्हापुरी बोलीचा अभ्यास करताना उपलब्ध प्रकाशित साहित्य अत्यंत उपयुक्त ठरणार आहे. साहित्यातून आलेली बोली कोणत्या तालुक्यातील कोणत्या परिसरातील तिचे व्याकरण, स्वनिम व्यवस्था, भौगोलिक सांस्कृतिक वेगळेपण या सर्व गोष्टींचा अभ्यास करण्यासाठी वेगवेगळ्या परिसरातील लेखक व कवींचे साहित्य उपयुक्त ठरते.

४.६ सर्वेक्षण :

सर्वेक्षण (सर्व्हे) किंवा पहाणी ही संशोधनाची एक पद्धती आहे. “ सर्वेक्षण (प्रश्नावली, मुलाखती इ.) साधनाने मिळविलेल्या माहितीचे संघटन, विश्लेषण व अर्थनिर्वचन करणे म्हणजे संशोधनाची सर्वेक्षण पद्धत होय” (पृ.२५, संशोधनाची क्षेत्रे आणि पद्धती) अशी डॉ. जयश्री पाटणकर यांनी संशोधनाच्या या पद्धतीची व्याख्या मांडली आहे. पहाणी किंवा सर्व्हे पद्धत ही बरीच उपयुक्त असली तरी तिच्या काही मर्यादा मान्य कराव्या लागतात. व्यक्तीगत संशोधनासाठी ही फारशी उपयुक्त नसली तरी एखादे खेडेगाव, विशिष्ट प्रदेश अभ्यासासाठी

वेतला तर व्यक्तीला सुद्धा या पद्धतीचा अवलंब करता येतो. पाहणी पद्धतीच्या अनुषंगाने नवीन माहिती उपलब्ध करून घेण्याच्या दृष्टीने संशोधनाच्या बाबतीत अनेक उपाय अवलंबिले जातात. यामध्ये प्रश्नमालिका, मुलाखत, कोष्टक यांना स्थान दिले जाते असे दु. का. संत म्हणतात. प्रश्नावली ही सर्वेक्षणाची पहिली पायरी आहे. आपल्या अभ्यासाची गटमर्यादा, क्षेत्रमर्यादा निश्चित करून त्या विशिष्ट घटकाकडून प्रश्नावली, मुलाखतीच्या आधाराने माहिती गोळा केली जाते. या संकलित माहितीचे वर्गीकरण, विश्लेषण व व्यवस्थापन करणे ही पुढील पायरी असते.

बोलीचे संशोधन हे त्यांची ध्वनीव्यवस्था व व्याकरण यांचे वर्णन करण्याच्या हेतूने होत असते. कोल्हापूरी बोलीतील क्रियापदाची रूपे, विभक्तीची रूपे, सामासिक शब्द यांतून या बोलीचे विश्लेषण करता येते

क्रियापदाची रूपे- येडबडली- अडखळली, बघचाल-बघाल, घुलमाडला-रेंगाळला, ढेपाळला-दमला, लढलाव-लढलो, टाकती-टाकते, दिसालत-दिसत होत, दंबवायलीस-दमविणे, करतू-करतो, हुंदे-होऊन जावू दे, हिंगा-हे घे, हाय-आहे, व्हायलय-व्हायला लागल आहे, हैच-आहेच, वटवटाली-वटवटत होती.

कोल्हापूरी बोलीतील विभक्तीचे शब्द -

हबकलोच (हबकणे-दचकणे) 'च' प्रत्ययामुळे त्या शब्दावर जोर दिला जातो.

बघचाल (बघणे-बघाल, टिपणास (टिपण-वेळ) त्यावेळी

किचाकतोयास (किचाकणे-रागावणे, ओरडणे चिडणे,)

पोलमीनं -(पोलमी-प्रतिष्ठा मान) प्रतिष्ठेने (हा शब्द तेलगू भाषिक आहे)

सामासिक शब्द

झटयाझोंब्या - त्रास ,कष्ट

शेंडाबुडका-रितभात,

आडामोडा - विसंगतपणा,

हिडीस फिडीस - टाकून बोलणे

उलंडा भालंड - उलाढाल,

धडुतकपडा - अंगावर परिधान करावयाची कपडे

काऊबाऊ - कावरीबावरी, बेचैन, अस्वस्थ,

सुताडगुताड - एकमेकांत गुंतलेले

कोल्हापूरी बोलीतील शब्दांची रूपे-

सोम्मार, सुक्कीरवार, आंगुळ, दक्कल, दिष्ट, इतकिंदी, गाडाव, पोकाळ, प्वाँट, इंजान, वैवाट, रॅड, यडवान, झोमडं.

तरूणांची कोल्हापूरी बोली-

कोल्हापूर परिसरातील तरूणांच्या बोलण्यात कोल्हापूरी बोलीचा वेगळाच ढंग आढळतो.

उदाहरणार्थ - काय भावा, नाद नाही करायचा, शिफारस, चेष्टा नाय, आलास की लाडात, वाट बग, खटक्यावर ब्वाँट जाग्याव पलटी.

कोल्हापुरी बोलीतील सर्वनामांचा विचार करता तू, तो, ती या प्रचलित सर्वनामाबरोबर म्या, तुन, आमास्नी, त्यो, आमासारा अशी सर्वनामे वापरली जातात.

४.७ बोली : नमुना संकलन आणि विश्लेषण

बोली संकलन :

बोली अभ्यासासाठी बोली संकलन महत्वाचे ठरते. आजूबाजूला ऐकायला येणारे, बोलीतील शब्द टिपून ठेवणे, त्याचे वर्गीकरण करणे, त्यांचे अर्थ शोधणे या गोष्टीबरोबर दोन व्यक्तींचा संवाद घडवून त्यातून बोलीचे संकलन करता येते. बोलीच्या अभ्यासात कोणत्या स्वरूपाचे साहित्य उपयुक्त ठरेल व त्यासाठी कोणती तंत्रे वापरणे आवश्यक आहे याचे भान ठेवणे गरजेचे आहे. बोलीच्या अभ्यासाचा हेतू स्पष्ट करताना सु. बा. कुलकर्णी म्हणतात, “बोलीचे अध्ययन, त्यांची ध्वनिव्यवस्था व व्याकरण यांचे वर्णन करण्याच्या हेतूने होत असते.” (पृ. ८५, भाषा व साहित्य : संशोधन, संपा. डॉ. वसंत जोशी) बोलीतील लोककथा, लोकगीते, वाक्प्रचार, म्हणी, उखाणे, प्रहेलिका, गद्य, पद्यपाठ, वाक्ये, शब्द यांचे संकलन होत असते.

ध्वनिसंबंधीचे साहित्य संकलन बोलीच्या ध्वनिसंरचनेच्या गुंतागुंतीवर व अपरिचित ध्वनींच्या अस्तित्वावरही अवलंबून असते. बोलीच्या ध्वनिव्यवस्थेच्या वर्णनात बोलीतील स्वनिमांची (Phonemes) निश्चिती करावी लागते. व्याकरणाच्या अंगाने बोलीचा अभ्यास करण्यासाठी फार मोठ्या प्रमाणात भाषिक साहित्य जमा करावे लागते. बोलीचा अभ्यास करताना विकारांच्या जाती व त्याचे निदर्शक असे प्रत्यय शोधून काढावे लागतात.

बोलीचा शब्दकोश बनवित असताना भाषिक समाजाच्या सांस्कृतिक पार्श्वभूमीचा सखोल अभ्यास करावा लागतो. शब्दकोशासाठी विविध प्रकारच्या शब्दावल्या उपयुक्त ठरतात. बोलीचे मानचित्र बनविण्यासाठी साहित्य संकलनाची भौगोलिक स्थाने प्रथम निश्चित करावी लागतात. भाषांश जमा करण्यासाठी विशिष्ट प्रकारची प्रश्नावली तयार करावी लागते. यात दोन प्रकार आहेत. एक म्हणजे नियोजित स्थानी विशिष्ट अर्थाचा वाचक कोणता शब्द वापरतो ते पहाणे. उदा- ‘विहिरीतून रोजच्या वापरासाठी पाणी बाहेर काढण्याचे साधन’ या अर्थी मराठी बोलीतून स्थान परत्वे घागर, बादली, बालटी, कळशी इत्यादी शब्द वापरतात. ‘डोकं’ या अर्थी डोके, टकले, टाळके, डोसके, डोकसे, टकुरे, बोडके इ. पर्याय वापरतात. दुसऱ्या प्रकारात भाषांशात विशिष्ट शब्दाच्या अर्थात स्थानपरत्वे होणारा भेद ध्यानात आणून दिला जातो. उदाहरणार्थ - ‘चौक’ या शब्दाचे स्थानपरत्वे ‘चौकोनी अंगण’, ‘चार रस्ते येऊन मिळणारी जागा’, ‘पोवाड्यातील कडवे’ असे अनेक अर्थ होऊ शकतात.

बोली विश्लेषण :

बोलीचा अभ्यास करताना साहित्य संकलन केल्यानंतर विश्लेषणाचा टप्पा महत्वाचा आहे. विश्लेषण हे संकलनावर अवलंबून असते. तर संकलनाची दिशा विश्लेषण दर्शविते. ध्वनींचे विश्लेषण झाल्याशिवाय रूपरचनेचे ज्ञान होत नाही. तसेच रूपरचनेचा अभ्यास केल्याशिवाय वाक्यरचनेचा उलगाडा होत नाही. संकलित होत जाणाऱ्या साहित्याचे संपरीक्षण करणे, विश्लेषण करणे व वर्णन करणे या तीनही प्रक्रिया एकाचवेळी चालू राहतात. संपरीक्षण ही विश्लेषणाची पहिली पायरी होय. यामध्ये संकलित साहित्याचे प्राथमिक निरीक्षण करून त्याची

कोल्हापुरी बोलीतील सर्वनामांचा विचार करता तू, तो, ती या प्रचलित सर्वनामाबरोबर म्या, तुन, आमास्नी, त्यो, आमासारा अशी सर्वनामे वापरली जातात.

४.७ बोली : नमुना संकलन आणि विश्लेषण

बोली संकलन :

बोली अभ्यासासाठी बोली संकलन महत्वाचे ठरते. आजूबाजूला ऐकायला येणारे, बोलीतील शब्द टिपून ठेवणे, त्याचे वर्गीकरण करणे, त्यांचे अर्थ शोधणे या गोष्टीबरोबर दोन व्यक्तींचा संवाद घडवून त्यातून बोलीचे संकलन करता येते. बोलीच्या अभ्यासात कोणत्या स्वरूपाचे साहित्य उपयुक्त ठरेल व त्यासाठी कोणती तंत्रे वापरणे आवश्यक आहे याचे भान ठेवणे गरजेचे आहे. बोलीच्या अभ्यासाचा हेतू स्पष्ट करताना सु. बा. कुलकर्णी म्हणतात, “बोलीचे अध्ययन, त्यांची ध्वनिव्यवस्था व व्याकरण यांचे वर्णन करण्याच्या हेतूने होत असते.” (पृ. ८५, भाषा व साहित्य : संशोधन, संपा. डॉ. वसंत जोशी) बोलीतील लोककथा, लोकगीते, वाक्प्रचार, म्हणी, उखाणे, प्रहेलिका, गद्य, पद्यपाठ, वाक्ये, शब्द यांचे संकलन होत असते.

ध्वनिसंबंधीचे साहित्य संकलन बोलीच्या ध्वनिसंरचनेच्या गुंतागुंतीवर व अपरिचित ध्वनींच्या अस्तित्वावरही अवलंबून असते. बोलीच्या ध्वनिव्यवस्थेच्या वर्णनात बोलीतील स्वनिमांची (Phonemes) निश्चिती करावी लागते. व्याकरणाच्या अंगाने बोलीचा अभ्यास करण्यासाठी फार मोठ्या प्रमाणात भाषिक साहित्य जमा करावे लागते. बोलीचा अभ्यास करताना विकारांच्या जाती व त्याचे निदर्शक असे प्रत्यय शोधून काढावे लागतात.

बोलीचा शब्दकोश बनवित असताना भाषिक समाजाच्या सांस्कृतिक पार्श्वभूमीचा सखोल अभ्यास करावा लागतो. शब्दकोशासाठी विविध प्रकारच्या शब्दावल्या उपयुक्त ठरतात. बोलीचे मानचित्र बनविण्यासाठी साहित्य संकलनाची भौगोलिक स्थाने प्रथम निश्चित करावी लागतात. भाषांश जमा करण्यासाठी विशिष्ट प्रकारची प्रश्नावली तयार करावी लागते. यात दोन प्रकार आहेत. एक म्हणजे नियोजित स्थानी विशिष्ट अर्थाचा वाचक कोणता शब्द वापरतो ते पहाणे. उदा- ‘विहिरीतून रोजच्या वापरासाठी पाणी बाहेर काढण्याचे साधन’ या अर्थी मराठी बोलीतून स्थान परत्वे घागर, बादली, बालटी, कळशी इत्यादी शब्द वापरतात. ‘डोकं’ या अर्थी डोके, टकले, टाळके, डोसके, डोकसे, टकुरे, बोडके इ. पर्याय वापरतात. दुसऱ्या प्रकारात भाषांशात विशिष्ट शब्दाच्या अर्थात स्थानपरत्वे होणारा भेद ध्यानात आणून दिला जातो. उदाहरणार्थ - ‘चौक’ या शब्दाचे स्थानपरत्वे ‘चौकोनी अंगण’, ‘चार रस्ते येऊन मिळणारी जागा’, ‘पोवाड्यातील कडवे’ असे अनेक अर्थ होऊ शकतात.

बोली विश्लेषण :

बोलीचा अभ्यास करताना साहित्य संकलन केल्यानंतर विश्लेषणाचा टप्पा महत्वाचा आहे. विश्लेषण हे संकलनावर अवलंबून असते. तर संकलनाची दिशा विश्लेषण दर्शविते. ध्वनींचे विश्लेषण झाल्याशिवाय रूपरचनेचे ज्ञान होत नाही. तसेच रूपरचनेचा अभ्यास केल्याशिवाय वाक्यरचनेचा उलगडा होत नाही. संकलित होत जाणाऱ्या साहित्याचे संपरीक्षण करणे, विश्लेषण करणे व वर्णन करणे या तीनही प्रक्रिया एकाचवेळी चालू राहतात. संपरीक्षण ही विश्लेषणाची पहिली पायरी होय. यामध्ये संकलित साहित्याचे प्राथमिक निरीक्षण करून त्याची

संगती लावणे (Sorting) त्यातील विषय व कोटी यांचे अभिनिर्धारण (Identification) करून त्यांचे वर्गीकरण करणे व वर्गीकरण केलेल्या साहित्याचा योग्य प्रकारे संचय करणे ह्या कृती होत असतात. संकलनानंतर त्या शब्दाचा इतिहास शोधता येतो. तो कोणत्या प्रदेशातील, कोणत्या जातीतील, कोणत्या व्यवसायातील असे विश्लेषण करता येते. भाषिक संरचनेच्या अंगानेही विश्लेषण करता येते.

संकलन - विश्लेषण नमुना :

१) 'उद्या पयल्या गाडीनं कोल्हापूर गाठूया. मंजे धा-साडेधापतर पोचतात.' ('श्रीलिपी' - किरण गुर्व, पृ. ७५) या वाक्यातील 'पोचतात' हे क्रियापद असून 'पोहचू' असा त्याचा अर्थ होतो. 'येताव' (येतो), 'जाताव' (जातो) अशी क्रियापदे गारगोटी, राधानगरी परिसरात वापरली जातात.

२) 'मर्दानिशा, कारखान्यावर नोकरदाराचं सा-सा म्हैण्याचे पगार थटल्यात.' ('साखरफेरा' - मोहन पाटील पृ. ७) या वाक्यात 'मर्दा' याच अर्थाचा 'मर्दानिशा' असा शब्द शिरोळ, हातकणंगले परिसरातील पुरूष दुसऱ्या पुरूषाला उद्देशून वापरतात.

३) 'तिला माझ्या सल्ल्यानं करायल्यासा म्हणून कडू लागलं आसलं घे' ('चौडक' - राजन गवस, पृ. २१) वरील वाक्यातील 'करायल्यासा' या क्रियापदाचा 'करायला लागलासा' असा प्रमाण भाषेत विस्तारित उच्चार होतो. 'काय बघालीस?', 'पाण्यात कोण दिसालतं?' (पृ. ७८) अशी संक्षिप्त क्रियापदे वापरण्याची सीमाभागातील पद्धत कोल्हापुरी बोलीत आढळते. कन्नड भाषेचा प्रभाव असलेली ही बोली आहे.

कोल्हापुरी बोलीतील काही शब्दांचे संरचनेच्या अंगाने पुढीलप्रमाणे विश्लेषण केले आहे.

उदाहरणार्थ - (१) हुटी = व्हळी (मूळ शब्द - वळई) गवत, पिंजर यांचा रेखीव पद्धतीने रचलेला ढीग.

ह+उ+ट+ई (स्वनिम)

(२) अड्यालसाली = अड्याल + साली (रूपिम), अड्याल = अलिकडील, साली = मूळशब्द = साल (वर्ष)

४.८ समारोप :

'क्षेत्रीय अभ्यास : कोल्हापुरी बोली' या घटकाचा विचार केल्यानंतर क्षेत्रीय अभ्यासपद्धती नेमकी कशी असते हे समजावून घेतल्यानंतर कोल्हापुरी बोलीचा भाषिक प्रदेश किंवा कोल्हापुरी बोलीची क्षेत्रमर्यादा कोणती यासंबंधी अभ्यास करताना कोल्हापुरी बोली कोणकोणत्या तालुक्यात प्रामुख्याने बोलली जाते याचा विचार केला गेला. कोल्हापुरी बोलीतील शब्द, वाक्ये, म्हणी, बोलीची उच्चारण पद्धती, व्याकरण याविषयी काही उदाहरणांच्या आधारे कोल्हापुरी बोलीचे संकलन आणि विश्लेषण कसे करता येईल. याविषयीचा विचार केला आहे.

४.९ सरावासाठी प्रश्न :

* योग्य पर्याय निवडा.

१) बोलींना स्वतःची व्याकरणीक व व्यवस्था असते.

अ) उच्चारण ब) संवाद क) परिसर ड) वर्तमान

- २) या तालुक्यात बोलली जाणारी बोली ही कोल्हापूरी बोली म्हणून ओळखली जाते.
 अ) शाहूवाडी ब) गडहिंग्लज क) चंदगड ड) आजरा
- ३) 'माळवं' या कोल्हापूरी शब्दाचा अर्थ सांगा.
 अ) माळ ब) मावळणे क) भाजीपाला ड) कडधान्य
- ४) 'वांड' या शब्दाचा अर्थ सांगा.
 अ) आगाऊ ब) गर्विष्ठ क) शहाणा ड) मूर्ख
- ५) 'हालगू मालगू करणे' या वाक्प्रचाराचा अर्थ -
 अ) अंग हालवणे ब) टाळाटाळ करणे क) कष्ट करणे ड) यापैकी नाही
- उत्तरे : १- अ) उच्चारण २- अ) शाहूवाडी ३-क) भाजीपाला ४-अ) आगाऊ ५-ब) टाळाटाळ करणे

* दीर्घोत्तरी प्रश्न -

- १) कोल्हापूरी बोलीचा क्षेत्रीय अभ्यास पद्धतीने कसा अभ्यास करता येईल ते सविस्तर लिहा.
 २) कोल्हापूरी बोलीच्या भाषिक प्रदेशानुसार कोल्हापूरी बोलीचे वेगळेपण कोणते ते सोदाहरण लिहा.

* लघुत्तरी प्रश्न-

- १) कोल्हापूरी बोलीची क्षेत्रीय पाहणी यांविषयी लिहा.
 २) कोल्हापूरी बोलीचे संकलन आणि विश्लेषण कसे करता येईल ते उदाहरणासह स्पष्ट करा.

४.१० अधिक वाचन :

- १) आधुनिक भाषाविज्ञान - संपा. कल्याण काळे, अंजली सोमण
 २) संशोधन पद्धती, प्रक्रिया व अंतरंग - डॉ. दु. का. संत
 ३) संशोधनाची क्षेत्रे आणि पद्धती - डॉ. जयश्री पाटणकर
 ४) लोकसाहित्य : क्षेत्रीय अभ्यास - डॉ. गंगाधर मोरजे
 ५) भाषा व साहित्य : संशोधन (खंड पहिला) - संपा. वसंत जोशी.
 ६) भाषा प्रकाश - डॉ. नीलिमा गुंडी
 ७) कोल्हापूरी बोली - डॉ. एकनाथ आळवेकर ('भाषा आणि जीवन', बोली विशेषांक, दिवाळी २०१२, पृ. ४३ ते ४६)
 ८) कोल्हापूरी बोली - डॉ. एकनाथ आळवेकर ('शिविम संशोधन पत्रिका', बोली विशेषांक, एप्रिल ते सप्टेंबर २०१८, पृ. ८४ ते ९४)

४.११ उपक्रम :

- १) कोल्हापूरी बोलीचा नमुना संकलित करून त्याचे विश्लेषण करा.
 २) कोल्हापूरी बोलीतील म्हणी, वाक्प्रचार संग्रहित करा.
 ३) कोल्हापूरी बोलीचा शब्दकोश तयार करा.
